

Marek ILNICKI
Andrzej PIOTROWSKI
(Redakcja naukowa)

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA

SŁUŻBY SPECJALNE
W SYSTEMIE
BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA
Praktyczne aspekty bezpieczeństwa

1

OOxxx
ŚCIŚLE TAJNE
TOP SECRET

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA

SŁUŻBY SPECJALNE W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Praktyczne aspekty bezpieczeństwa

Pod redakcją
Marka Ilnickiego
Andrzeja Piotrowskiego

Poznań 2012

Recenzje

prof. dr hab. Piotr Semków
prof. dr hab. Bogdan Zalewski

Korekta

Andrzej Piotrowski

Projekt okładki i strony tytułowej

Marta Walachowska
Marta Zduniak

Autorzy zdjęć

Marek Ilnicki
Służba Więzienna

Skład komputerowy

Marta Walachowska

Copyright©2012by

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISBN: 978-83-61304-49-4

Wydanie publikacji dofinansowane przez Fundację
„EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA”

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa

ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań

tel. 61 851 05 18

e-mail: wydawnictwo@wsb.net.pl

www.wsb.net.pl

Druk i oprawa

“ESUS” Agencja Reklamowo – Wydawnicza
ul. Wierzbicice 35, 61-855 Poznań
tel./fax. 61 835 35 36
www.esus.pl

Wydanie pierwsze

Druk ukończono w październiku 2012 r.

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	7
SŁUŻBY SPECJALNE W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA	9
O potrzebie badań nad służbami specjalnymi (PIOTR SEMKÓW)	11
Problemy kontrwywiadowczego bezpieczeństwa kraju (Andrzej KAPKOWSKI)	21
Cywilne służby specjalne w kontekście walki z zagrożeniami dotyczącymi bezpieczeństwa publicznego (Katarzyna Anna PIETRAK)	27
Prawne i praktyczne aspekty współpracy policji i służb specjalnych w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej (Bogumiła PAWLACZYK)	51
Ustawa o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych wobec problemów konstytucyjności pozaprocesowych działań operacyjnych służb specjalnych (Zdzisław DŁUGOSZ)	67
Zadania centralnego biura antykorupcyjnego w zwalczaniu korupcyjnych nadużyć finansowych (Tomasz HOFFMANN)	91
Przestępczość zorganizowana i służby wywiadowcze: trendy w metodach prognozowania (Petr KUPKA)	97
Ryzyko operacyjne w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych (Rafał POŁEĆ)	107
Wykorzystanie czynności operacyjno-rozpoznawczych w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości pseudokibiców – regulacje prawne (Zbigniew BECZYŃSKI)	115
Rola i znaczenie Federalnej Służby Bezpieczeństwa w ochronie porządku konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej (Kazimierz KRAJ)	131
Zwiad Nadmorskich Brygad Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1965-1991. Zadania – struktura – działalność (Ireneusz BIENIECKI)	147
Zakres pracy operacyjnej zwiadu WOP na przełomie lat '80 i '90 (Waldemar PARUS)	179
Organizacja i użycie polskiego kontyngentu wojskowego w operacji stabilizacyjnej w Iraku (Marta OSYPOWICZ, Irmina DENYSIUK)	187

Szkolenie polskich kontyngentów wojskowych do działań w ramach międzynarodowej koalicji antyterrorystycznej (Maciej MARCZYK).....	199
PRAKTYCZNE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA	209
Typologia zagrożeń bezpieczeństwa człowieka (Józef STĘPAK).....	211
Zarządzanie kryzysowe w aspekcie imprez masowych (Euro 2012) (Tomasz BĄK).....	221
Bezpieczeństwo cyberprzestrzeni (Zygmunt PŁOSZYŃSKI).....	235
Krajowy system wykrywania skażeń i alarmowania – rola i zadania w sytuacjach kryzysowych (Bogdan MICHAILIUK).....	249
Rezultaty współpracy organów administracji publicznej w zarządzaniu bezpieczeństwem na przykładzie wybranych jednostek powiatu puckiego (Cezary TATARCZUK).....	271
Współpraca cywilno-wojskowa w sytuacjach kryzysowych (Jerzy PYKACZ).....	291
Bezpieczeństwo instytucji penitencjarnych (Andrzej PIOTROWSKI, Iwona KRÓLIKOWSKA).....	305
Transport materiałów niebezpiecznych – wybrane problemy (Krzysztof PAJAŁ, Ewelina KRYGIER).....	319
Wykrywanie zagrożeń w przestrzeni powietrznej (Andrzej GAŁECKI).....	327
Strategia bezpieczeństwa państwa na tle współczesnych zagrożeń (Stanisław ZAROBNY).....	343
Determinanty bezpieczeństwa gospodarczego państw regionu Morza Bałtyckiego. Studia przypadków (Marek GRZYBOWSKI).....	363
Znaczenie zagadnienia bezpieczeństwa polskich portów morskich w polityce morskiej Rzeczypospolitej Polskiej (Magdalena WINIARSKA).....	387
Miejsce i zadania Straży Granicznej w realizacji zadań SAR na Morzu Bałtyckim (Adam GĘBICZ).....	401
Ekonomiczne aspekty zagrożeń dla bezpieczeństwa w transporcie morskim i lotniczym – zadania dla polityki bezpieczeństwa (Janusz TOMASZEWSKI).....	411

Próby przeciwdziałania terroryzmowi państwowemu – stosunek różnych państw do poszczególnych aktów terroryzmu (Marian KOPCZEWSKI).....	427
Działania antyterrorystyczne podejmowane przez Polskę u progu XXI wieku (Bogdan ZALEWSKI).....	437
Ochrona i obrona obiektów jądrowych a terroryzm przełomu XX i XXI wieku. Zagrożenia. Prawodawstwo. Rozwiązania. (Bernadetta TERLECKA, Piotr PODLASEK).....	451
Tworzenie stref bezatomowych a bezpieczeństwo globalne (Marian ŻUBER).....	465
Wojna z terroryzmem a łamanie praw człowieka w świetle działań wojsk Stanów Zjednoczonych i Federacji Rosyjskiej (Ewa WOLSKA).....	477
Współczesne zagrożenia praw człowieka ze strony przestępczości zorganizowanej – na przykładzie handlu ludźmi (Alicja FIAŁKOWSKA).....	493
Metody wykrywcze XXI wieku (Ewa PACHURA).....	501
Organizacja procesu projektowania i formalizacji systemu informacji chronionych w przedsiębiorstwach branży energetycznej (Mirosław CZAPIEWSKI, Andrzej URBAN).....	515
Informatyczna infrastruktura krytyczna państwa i jej ochrona prawna (Józef KUBAS).....	525
Bezpieczeństwo informatyczne stron rządowych w aspekcie działalności zorganizowanych grup hakywistycznych (Daniel DERENIOWSKI).....	547

Marian ŻUBER

Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki Wrocław

TWORZENIE STREF BEZATOMOWYCH A BEZPIECZEŃSTWO GLOBALNE

Idea ograniczenia rozprzestrzeniania broni jądrowej, której tragiczne skutki działania świat mógł ujrzeć po jej użyciu w Hiroszimie i Nagasaki, narodziła się wkrótce po zakończeniu II wojny światowej. Aktywne działania w tym względzie prowadził m.in. rząd polski, który kilkakrotnie zgłaszał inicjatywy mające na celu zapobieżenie użycia broni jądrowej w ewentualnych konfliktach.

W styczniu 1946 roku na I sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych polski minister spraw zagranicznych Zygmunt Modzelewski przedstawił propozycję zawarcia umowy, która zakazywałaby wykorzystywania energii atomowej w innych celach niż pokojowe.¹

Kolejną propozycją polskiego rządu, była idea utworzenia strefy bezatomowej w Europie środkowej, zaprezentowana 2 października 1957 roku przez Ministra Spraw Zagranicznych, Adama Rapackiego, na XII sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ.^{2,3} W myśl memorandum przedstawionego 14 lutego 1958 roku rządowi NRD, RFN, Czechosłowacji, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji Belgii, Danii i Kanady, które uszczegółowiło propozycję ministra Rapackiego, strefa miała obejmować terytorium Polski, Czechosłowacji, NRD i RFN. Na obszarze tym miał obowiązywać zakaz produkcji i magazynowania broni jądrowej, sprzętu i urządzeń ich obsługi. Użycie broni jądrowej przeciwko państwom wchodzącym w skład strefy było również zabronione. Ponadto, mocarstwa atomowe (Francja, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Związek Radziecki) zobowiązałyby się nie utrzymywać broni jądrowej oraz nie instalować żadnych urządzeń do jej przenoszenia i obsługi, nie przekazywać broni jądrowej rządowi ani innym organom znajdującym się w strefie. Wojska innych państw stacjonujące na tym obszarze nie powinny również posiadać uzbrojenia jądrowego.⁴ Zaproponowany plan zakładał jego realizację w dwu etapach. W pierwszym miało dojść do zamrożenia zbrojeń atomowych na terenie strefy, natomiast w drugim miała być wprowadzona całkowita dezatomizacja i budowa systemu kontroli w tym obszarze. Jednocześnie miały rozpocząć się rozmowy na temat zbrojeń konwencjonalnych.

Niektóre z przedstawionych propozycji, które niestety nie zostały przyjęte przez rządy państw zachodnich, znalazły później swoje miejsce w Traktacie o Nieprolifracji Broni Jądrowej (*Non-Proliferation Treaty*), zwanym traktatem NPT podpisanym 1 lipca 1968 roku.⁵

Inicjatywa oparta m.in. na propozycji ministra Rapackiego, w kolejnych latach stanowiła pierwszy krok w koncepcji tworzenia stref ograniczonych zbrojeń. Dezatomizację Europy Środkowej przewidywała także propozycja Irlandii

¹ J. Kaczmarek: *Plan Jaruzelskiego na tle polskiej myśli rozbrojenkowej po II wojnie światowej*. Warszawa 1988, nr 2, s. 27

² J. Kukulka: *Historia stosunków międzynarodowych 1945-2000*. Warszawa 2003, s. 117

³ R. Zięba, J. Zajac: *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945-1989*. Toruń 2009, s. 215

⁴ J. Kaczmarek: *Plan Jaruzelskiego... dz. cyt.*, s. 28

⁵ *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*,

<http://www.opanal.org/Desarme/NPTTNP/NPTtext.htm> z 10.03.2012 r.

zgłoszona na XIX Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 1959. W latach 50. Nikita Chruszczow wystąpił z propozycją utworzenia stref bezaatomowych na obszarze Półwyspów Apenińskiego i Bałkańskiego, która została potwierdzona inicjatywą Rumunii (1957 r.), rozmowami tzw. „okrągłego stołu” w Sofii z udziałem, Bułgarii, Grecji i Rumunii (1983 r.), a także konferencją w Atenach (1984 r.).

Na idei strefy atomowej przedstawionej w polskiej propozycji został oparty plan Undena sprecyzowany w latach 1961-62, który doprowadził do dezatomizacji półwyspu skandynawskiego. Przewidywał on zakaz produkcji, przyjmowania oraz składowania broni jądrowej na tym obszarze. Plan został przyjęty przez Organizację Narodów Zjednoczonych przy 58 głosach za (kraje skandynawskie, kraje wchodzące w skład Układu Warszawskiego i kraje Trzeciego Świata), 10 głosach przeciwnych (kraje NATO) oraz 23 głosach wstrzymujących się (Ameryka Łacińska, byłe kolonie francuskie w Afryce).⁶

Plan Rapackiego był inspiracją do zawierania kolejnych układów eliminujących broń jądrową z wielu zakątków świata, jak np. układu o strefie wolnej od broni jądrowej na terenie Antarktyki, Bałkanów, Afryki, propozycji Urho Kekkonena o utworzeniu strefy nordyckiej, propozycji Związku Radzieckiego o utworzeniu strefy bezaatomowej na Bałtyku i w basenie Morza Śródziemnego, układu z Talltelolco, szwedzkiej inicjatywy o strefie bezaatomowej między NATO i Układem Warszawskim, układu o utworzeniu strefy bezaatomowej na południowym Pacyfiku, umów o denuklearyzacji dna morskiego i kosmosu oraz utworzeniu wielu bezaatomowych stref lokalnych, które obejmują kilka tysięcy miast w wielu krajach.⁷

Najdalej idące postanowienia dotyczące tworzenia stref bezaatomowych (*Nuclear-Weapon-Free-Zones*, NWFZ) zostały zamieszczone w Traktacie o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 r. Artykuł VII Traktatu przewidywał możliwość zawierania układów regionalnych o utworzeniu stref bezaatomowych, które pozwoliłyby zabezpieczyć niektóre obszary naszego globu przed rozmieszczaniem i stosowaniem broni jądrowej.^{8,9} Traktat dopuszcza możliwość stosowania norm nieproliferyacyjnych przez państwa będące stronami oraz te, które nie przyjęły NPT ze względu na jego dyskryminacyjny charakter,¹⁰ co oznacza, że nawet kraje, które uważają NPT za naruszający zasadę suwerennej równości państw są w stanie zaakceptować samą zasadę nieproliferyacji.

Idea stref bezaatomowych oparta została na zasadzie pełnego zaufania między państwami, które nie będą dążyły do wejścia w posiadanie broni jądrowej, jeśli uznają, że ich ewentualni rywale w regionie nie posiadają ambicji państw atomowych. Ponadto idea strefy całkowicie wyklucza możliwość rozmieszczenia jakiegokolwiek broni jądrowej bez względu na to kto ją kontroluje, w przeciwieństwie do tego co dopuszczają zapisy m.in. Traktatu o nierozprzestrzenianiu broni

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/%C3%96sten_Und%C3%A9n z 10.10.2010 r.

⁷ J. Kaczmarek: *Plan ...*, dz. cyt. s. 28

⁸ J. Goldblat: *Nuclear-Weapon-Free Zones Treaties: Benefits and Deficiencies*. [w:] *Building a Weapons of Mass Destruction Free Zone in the Middle East. Global Non-Proliferation Regimes and Regional Experiences*. praca zbiorowa, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR/2004/24), Geneva 2004, s. 53-76

⁹ M. Hamel-Green: *Regional Initiatives on Nuclear- and WMD-Free Zones. Cooperative Approaches to Arms Control and Non-proliferation*. United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR/2005/19), Geneva 2005

¹⁰ J. Bryła: *Rozwój i znaczenie reżimów międzynarodowych na przykładzie nieproliferyacji broni jądrowej. Studium politologiczne*. Warszawa 2006, s. 93

jądrowej. Zatem śmiało można stwierdzić, że strefy bezatomowe stanowią środek mający na celu uwolnienie świata od broni jądrowej.

Definicja strefy bezatomowej została po raz pierwszy podana przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1975 roku. Za strefę bezatomową uznano geograficznie określony obszar (według koordynatów geograficznych, granic państw lub kontynentów), całkowicie wolny od broni jądrowej i środków jej przenoszenia na podstawie umowy zawartej pomiędzy państwami. Strefę może utworzyć zarówno grupa państw, jak i pojedyncze państwo, tak jak to miało miejsce w przypadku Mongolii.

Wśród warunków niezbędnych do utworzenia strefy bezatomowej, należy wymienić:¹¹

- dobrowolną zgodę zainteresowanych państw;
- inicjatywa powinna wyjść od nich, co oznacza, że nie przewiduje się możliwości narzucenia decyzji o utworzeniu takiego obszaru, przez jakiś podmiot zewnętrzny (kraj, organizację);
- strefa musi być spójną i wyraźnie określoną geograficznie całością;
- obowiązki wszystkich stron powinny być jasno określone i muszą zostać im nadane podstawy prawne;
- niezbędne jest uznanie strefy przez Zgromadzenie Ogólne NZ i jej akceptacja przez państwa atomowe;
- układ o utworzeniu strefy bezatomowej nie może negatywnie wpływać na istniejące regionalne lub międzynarodowe porozumienia dotyczące bezpieczeństwa.

Państwa tworzące strefę decydują, który z istniejących reżimów chcą wykorzystać dla zapewnienia sobie bezpieczeństwa, określają, jak szeroko definiują pojęcie broni nuklearnej oraz precyzują, czy uzgodnione środki nieprolifracji odnoszą się tylko do głowic, czy do wszystkich rodzajów instalacji wybuchowych a nawet środków przenoszenia.

Układ antarktyczny - strefa bezatomowa w Antarktyce

W 1959 roku został zawarty tzw. Układ antarktyczny (*Antarctic Treaty*), który stanowił pierwszy regionalny układ zakazujący wszelkich działań natury militarnej, a przede wszystkim prowadzenia prób z bronią jądrową na obszarze Antarktyki (poniżej 60° szerokości geograficznej południowej). Układ ten był podstawą do utworzenia pierwszej strefy bezatomowej w świecie.

Został on podpisany 1 grudnia 1959 roku w Waszyngtonie przez dwanaście krajów (Argentynę, Australię, Belgię, Chile, Francję, Japonię, Nową Zelandię, Norwegię, Republikę Południowej Afryki, Wielką Brytanię, Stany Zjednoczone i Związek Radziecki).¹² Traktat był pierwszym dokumentem ograniczającym zbrojenia nuklearne podczas zimnej wojny. Jego głównym celem było, leżące w interesie całej ludzkości, zapewnienie wykorzystania Antarktyki jedynie do celów pokojowych, tak, aby nigdy nie stała się ona terenem międzynarodowych konfliktów. Traktat zabrania jakichkolwiek działań o charakterze militarnym, lecz nie wyklucza przebywania na terytorium antarktycznym pracowników wojskowych.

¹¹ Tamże, s. 95

¹² http://www.antarctica.ac.uk/about_antarctica/geopolitical/treaty/explained.php z 16.08.2011 r.

Układ wszedł w życie 23 czerwca 1961 roku i w ciągu kolejnych 49 lat (ostatnim krajem który przystąpił do Układu Antarktycznego – 29.05.2008 r. było Monako) liczba krajów członkowskich porozumienia osiągnęła liczbę czterdziestu ośmiu.¹³ Obecnie reprezentują one ponad 80% populacji ludzkiej, a obszar traktatu zajmuje 52,5 mln km². Początkowo miał on obowiązywać przez 30 lat – do 1991 r., jednak w oparciu o *Protokół o ochronie środowiska naturalnego do Traktatu antarktycznego* (tzw. protokół madrycki) jego obowiązywanie przedłużono o kolejnych 50 lat. Protokół powyższy rozszerzył obszar zainteresowania treści traktatu, jaką zawierał w chwili jego podpisywania w 1959 roku.

W okresie tym przyjęto wiele uregulowań, które pozwoliły na skuteczne zarządzanie i kontrolę nad obszarem Antarktyki. Wśród nich należy wymienić:

- Reguły dotyczące ochrony antarktycznej fauny i flory (*Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora*) – 1964 (wszedł w życie w 1982);
- Konwencja o ochronie fok antarktycznych (*Convention for the Conservation of Antarctic Seals*) – 1972;
- Konwencja o ochronie żywych zasobów Antarktyki (*Convention for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*) – 1980;
- Konwencja regulująca wydobycie zasobów mineralnych na Antarktydzie (*Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities*) – 1988 (nigdy nie weszła w życie);
- Protokół o ochronie środowiska naturalnego, tzw. protokół madrycki (*Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty*) – 1991.

Traktat tworzy 14 artykułów, wśród których art. 1 i 7 dotyczą działalności militarnej, a art. 5 – testów z użyciem broni jądrowej:¹⁴

- Art. 1 – użycie terytorium Antarktyki w celach pokojowych, zakaz działań zbrojnych i testów broni (wojskowy personel i sprzęt mogą być użyte tylko w celach pokojowych);
- Art. 2 – swoboda prowadzenia badań naukowych;
- Art. 3 – swobodna wymiana informacji i personelu, współpraca z ONZ itp.;
- Art. 4 – niewysuwanie nowych roszczeń terytorialnych (roszczenia wysunięte przed wejściem w życie traktatu nie są negowane);
- Art. 5 – zakaz prowadzenia testów z bronią jądrową;
- Art. 6 – obszar obejmujący traktat (lądolód na południe od 60. równoleżnika);
- Art. 7 – swobodny dostęp do baz, instalacji itp. dla kontrolerów traktatu, informowanie o zamiarze użycia wojska;
- Art. 8 – jurysdykcja nad naukowcami i obserwatorami przez ich własne kraje;
- Art. 9 – regularne spotkania członków traktatu;
- Art. 10 – piętnowanie łamania postanowień traktatu przez jakiegokolwiek państwo na świecie;

¹³ XXV *Antarctic Treaty Consultative Meeting* Warsaw 2002, Polish Polar Research 2003, vol. 24, no. 1, pp. 89-91

¹⁴ *The Antarctic Treaty* – tekst oryginalny z 1 grudnia 1959 r., Secretariat of the Antarctic Treaty, http://www.ats.aq/documents/ats/treaty_original.pdf z 20.08.2010 r.

- Art. 11 – sposób rozwiązywania wynikłych sporów (powinny być rozwiązywane na drodze pokojowej między członkami traktatu bądź z użyciem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości);
- Art. 12, 13, 14 – sprawy „techniczne”, dotyczące m.in. przyjmowania nowych członków i dokonywania zmian w traktacie.

Traktat pozostawia możliwość swobodnego przystąpienia do niego wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Obecnie jest uznawany, jako najbardziej owocne porozumienie międzynarodowe. Różnice zdań związane z roszczeniami terytorialnymi oraz problemy reżimów rozbrojeniowych zostały skutecznie rozwiązane, a strony Traktatu angażują się w rozwój systemu, gdyż stanowi on skuteczną ochronę ich interesów na terenie Antarktyki. Prowadzone badania naukowe obejmujące ten obszar, nie napotykają większych przeszkód.

Traktat z Tlatelolco - strefa bezaatomowa w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach

W czasie kryzysu kubańskiego, 14 lutego 1967 roku na spotkaniu w Tlatelolco, dzielnicy Mexico City,¹⁵ pod auspicjami Organizacji Państw Amerykańskich zawarto układ o zakazie rozmieszczania broni jądrowej w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach (*Tlatelolco-Treaty*), który zabraniał rozwoju prac nad bronią jądrową państwom południowoamerykańskim. Na mocy tego układu, na globie ziemskim utworzono drugą strefę bezaatomową, która tym razem znajdowała się na terenie zamieszkałym przez ludzi.¹⁶ Był to jednocześnie pierwszy układ normujący kwestie broni nuklearnej, który wprowadził instytucję inspekcji na terenie państw – sygnatariuszy.

Zgodnie z treścią Traktatu z Tlatelolco, państwa – sygnatariusze zobowiązywały się do wykorzystywania energii atomowej jedynie do celów pokojowych, a więc głównie do produkcji energii elektrycznej. Traktat zakazywał testowania, stosowania, produkcji i nabywania wszelkiej broni jądrowej w sposób bezpośredni lub pośredni na terytorium państw – sygnatariuszy. Zakaz obejmował także przyjmowanie, składowanie, instalację i rozmieszczenie broni nuklearnej zarówno przez strony układu, a także przez inne państwa. Traktat bardziej rygorystycznie, niż traktat NPT, ujmował możliwość rozlokowywania broni atomowej na obszarze tzw. państw niejądrowych Zapisy zawarte w art.1 traktatu są szersze od tych przyjętych w art. II Traktatu NPT, które nie zakazują rozmieszczania broni jądrowej na terytorium tych państw pod warunkiem, że broń ta pozostanie pod stałą i ścisłą kontrolą rozmieszczającego ją państwa jądrowego. Latinoamerykańska koncepcja strefy wolnej od broni jądrowej wyklucza taką możliwość. Kontrowersyjny stał się także zapis art. 18 traktatu, w którym stwierdzono, że strony układu mają prawo do przeprowadzania testów urządzeń jądrowych dla celów pokojowych. Problem dotyczył tzw. mechanizmów o podwójnym zastosowaniu, zarówno cywilnym, jak i wojskowym, a więc podobnych do tych, które są stosowane w ładunkach jądrowych. Strony Traktatu zostały ponadto zobowiązane do poddania się istniejącym wcześniej reżimom

¹⁵ J. Golblat: *The Nuclear-Weapon-Free Zones: A History and Assessment*. The Non-Proliferation Review, Spring/Summer 1997, s. 18

¹⁶ E. Grygoruk: *OPANAL jako przykład regionalnej instytucji ds. bezpieczeństwa nuklearnego w regionie Ameryki Łacińskiej i Karaibów*. <http://kurier.diplomacy.pl/site/opanal-jako-przyklad-regionalnej-instytucji-ds-bezpieczenstwa-nuklearnego-w-regionie-ameryki-lacinskiej-i-karaibow-1-z-10.03.2012.r>.

kontroli działalności państw w dziedzinie energii atomowej, pod stałą kontrolą Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (IAEA).

Dodatkowymi dokumentami Traktatu z Tlatelolco, złożonego z 31 artykułów, są dwa Protokoły Dodatkowe. Protokół I dotyczy krajów spoza strefy zasięgu traktatu, które *de jure* bądź *de facto* są odpowiedzialne za terytoria znajdujące się w obrębie strefy obowiązywania traktatu (USA, Wielka Brytania, Francja, Holandia). Protokół II adresowany jest do pięciu państw (mocarstw) nuklearnych, wskazanych w Traktacie NPT (Stanów Zjednoczonych, ZSRR (obecnie Federacji Rosyjskiej, Wielkiej Brytanii, Chin oraz Francji).

Oba protokoły zostały ratyfikowane przez państwa w nich wymienione, które dodatkowo zobowiązały się do pełnego respektowania postanowień Traktatu, a w szczególności do nieprzyczyniania się w jakikolwiek sposób do działań, będących złamaniem obligacji wynikających z układu. Włączenie powyższych mocarstw jądrowych do powstałego reżimu strefy bezatomowej w Ameryce Łacińskiej, zobowiązało je również do nieużycia broni jądrowej lub groźby jej użycia przeciwko stronom Traktatu. Dodatkowo Stany Zjednoczone zastrzegły, że za niezgodny ze zobowiązaniami wynikającymi z art. 1 Traktatu, uznany zostanie atak zbrojny dokonany przez jedną z układających się stron, w którym byłaby ona wspierana przez państwo nuklearne.

Traktat wchodził w życie indywidualnie dla każdego z państw, gdy spełniły one następujące niezbędne warunki, wynikające z art. 28:

- złożyły dokumenty ratyfikacyjne u depozytariusza;
- podpisały i ratyfikowały (jeśli były do tego uprawnione) dwa Protokoły Dodatkowe;
- wynegocjowały dwu - lub wielostronne umowy o zabezpieczeniu z IAEA.

Traktat ustanawiał również organ czuwający nad przestrzeganiem jego postanowień z możliwością kontroli państw – sygnatariuszy, Agencję ds. Zakazu Broni Jądrowej w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, OPANAL (*Organismo para la Proscripción de las Armas Nucleares en la America Latina y el Caribe*).¹⁷

Traktat posiada wielu krytyków, którzy wskazują na jego pewne wady, zwłaszcza zapis Artykułu 18 zezwalający na przeprowadzanie eksplozji atomowych „w celach pokojowych”. W przeszłości był on wykorzystywany przez Brazylię i Argentynę jako przykrywką dla ich wojskowych programów nuklearnych. Z drugiej jednak strony podpisanie traktatu i utworzenie strefy bezatomowej w Ameryce Łacińskiej jest uznawane za niewątpliwą sukces. Była to pierwsza na świecie strefa bez broni jądrowej ustanowiona na terenach zamieszkałych przez ludzi i stała się wzorem dla innych regionów.

Traktat wszedł w życie 25 kwietnia 1969 r. Do dziś ratyfikowały go wszystkie 33 kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów,¹⁸ przy czym należy podkreślić, że Argentyna i Brazylia uczyniły to dopiero w 1994 r., po zakończeniu okresu zimnowojennego, kiedy w krajach tych zwyciężyły procesy demokratyczne i rozpoczęła się bardziej ścisła współpraca pomiędzy dwoma sąsiadami. Ostatnim krajem, który przyjął traktat z Tlatelolco była Kuba, która ratyfikowała go w 2002 r.¹⁹

¹⁷ Tamże

¹⁸ *Treaty For The Prohibition Of Nuclear Weapons In Latin America And The Caribbean (Treaty Of Tlatelolco)*, http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/tlat.pdf z 12.10.2011 r.

¹⁹ M. C. de Azambuja: *Brazil, Japan and Turkey*. Washington 2009, p. 8

Traktat z Rarotonga – strefa bezatomowa na Południowym Pacyfiku

6 sierpnia 1985 roku na wyspie Rarotonga, wchodzącej w skład wysp archipelagu Cooka, został podpisany Układ w sprawie strefy bezatomowej południowego Pacyfiku (*South Pacific Nuclear Free-Zone Treaty*), na mocy którego utworzono trzecią strefę bezatomową wolną od wybuchów jądrowych oraz składowania odpadów promieniotwórczych na globie ziemskim. Strefa obejmuje: obszar Pacyfiku rozciągający się na południe od równika, na północ od 60 równoleżnika, na wschód od 115 południka (północna granica Traktatu antarktycznego), na zachód od 115 południka (północna granica traktatu z Tlatelolco). Jest on regionalnym środkiem kontroli broni i ma na celu promowanie bezpieczeństwa na świecie, jak również bezpieczeństwa poszczególnych narodów, poprzez ograniczenie nuklearnego wyścigu zbrojeń.

Traktat zakazuje stosowania, dokonywania prób i posiadania broni jądrowej w granicach strefy.²⁰ Ponadto zawarto trzy protokoły dodatkowe do układu, podpisane przez pięć „państw atomowych” określonych w traktacie NPT, z wyjątkiem Protokołu 1, który nie został podpisany przez Chiny i Rosję, nie posiadających w strefie żadnych terytoriów. Zgodnie z postanowieniami protokołów dodatkowych zakazano:²¹

- produkcji, składowania i testowania broni jądrowej na terytoriach tych państw wewnątrz strefy;
- stosowania broni jądrowej przeciwko Państwom – Stronom traktatu oraz przeciwko terytoriom na których obowiązuje Protokół 1 (terytoria zależne od USA, Francji i Wielkiej Brytanii);
- przeprowadzania prób jądrowych na obszarze strefy.

W 1996 Francja oraz Wielka Brytania podpisały i ratyfikowały powyższe protokoły. Stany Zjednoczone podpisały je w tym samym roku, jednak niestety dotychczas nie ratyfikowały. Chiny podpisały i ratyfikowały protokoły 2 i 3 w 1987 r.²²

Traktat wszedł w życie 11.12.1986 r. i został ratyfikowany przez 13 krajów.²³

Traktat z Bangkoku – strefa bezatomowa w Południowo-Wschodniej Azji (ASEAN)

Idea utworzenia kolejnej strefy bezatomowej zrodziła się w 1971 roku, kiedy to Stowarzyszenie Państw Południowo-Wschodniej Azji (ASEAN) ogłosiło Deklarację o Utworzeniu Strefy Pokoju, Wolności i Neutralności w Azji Południowo-Wschodniej. W kolejnych latach państwa regionu powracały do tej idei, aż w końcu po wcześniejszym zlikwidowaniu baz amerykańskich na Filipinach, 16 grudnia 1995 roku w Bangkoku podpisano Traktat o Strefie Wolnej od Broni Jądrowej, zwany Traktatem z Bangkoku.

Na jego mocy państwa członkowskie mogły wykorzystywać energię atomową w celu rozwoju ekonomicznego (pokojowe wykorzystanie), ale zobowiązywały się, że nie będą rozwijać, testować, produkować, gromadzić oraz prowadzić badań nad

²⁰ *South Pacific Nuclear-Free Zone Treaty (Treaty Of Rarotonga)*, www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/spnfz.pdf z 12.10.2010 r.

²¹ Tamże, s. 2

²² http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Rarotonga#cite_note-1 z 12.10.2011 r.

²³ Dane z 1 marca 2012 roku

ofensywnym wykorzystaniem energii jądrowej zarówno na obszarze strefy, jak i poza nią. Jednocześnie państwa-sygnatariusze deklarowały, że nie wyrażą zgody na prowadzenie takiej działalności, w tym przede wszystkim stosowania broni jądrowej, przez inne państwa na obszarze strefy.

Strefa miała obejmować terytorium Brunei Darussalam, Kambodży, Indonezji, Laosu, Malezji, Mjanmar (Birmy), Filipin, Singapuru, Tajlandii oraz Wietnamu. Do traktatu dołączono protokół, przedstawiony do podpisu Chinom, Francji, Rosji, Zjednoczonemu Królestwu oraz Stanom Zjednoczonym, w którym kraje te zobowiązywały się do respektowania jego postanowień i nie stosowania broni jądrowej przeciwko któremukolwiek z państw leżących na obszarze strefy bezatomowej.

Od 1997 roku, w którym Traktat z Bangkoku wszedł w życie, został on ratyfikowany przez 10 krajów.

Traktat z Pelindaba – strefa bezatomowa w Afryce

24 listopada 1961 roku, po przeprowadzeniu przez Francję próbnego wybuchu jądrowego na Saharze, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych wezwało swoich członków do nieprzeprowadzania prób z bronią jądrową i nie wykorzystywania kontynentu afrykańskiego do transportowania i składowania broni jądrowej. W trzy lata później afrykańscy przywódcy i przedstawiciele rządów uczestniczący w konferencji Organizacji Unii Afrykańskiej (OUA), zadeklarowali, że państwa afrykańskie są gotowe do podpisania międzynarodowego porozumienia w sprawie produkcji i kontroli nad bronią jądrową. Deklaracja ta nie wywołała żadnego działania.

W 1995 roku, po kilkuletnich wspólnych pracach ekspertów z OUA i ONZ, nad tekstem porozumienia, osiągnięto porozumienie co do tekstu Traktatu. 12 grudnia 1995 roku Zgromadzenie Ogólne NZ przyjęło Traktat o Strefie Wolnej od Broni jądrowej w Afryce, zwanym Traktatem z Pelindaba. Nazwa pochodzi od południowoafrykańskiego ośrodka badań nad bronią jądrową.

Traktat został wyłożony do podpisu 11 kwietnia 1996 roku, a wszedł w życie po ratyfikowaniu go przez 28 państwo-sygnatariusza Traktatu 15 lipca 2009 roku Ostatnim państwem afrykańskim, który ratyfikował układ było Burundi.

Traktat obejmuje obszar kontynentu afrykańskiego, wysp będących członkami Unii Afrykańskiej oraz wysp stowarzyszonych z Unią Afrykańską. Zakazuje on prowadzenia badań, doskonalenia, wytwarzania, składowania, nabywania, posiadania, kontroli lub stacjonowania urządzeń jądrowych na terytorium stron Traktatu i składowania odpadów promieniotwórczych w afrykańskiej strefie bezatomowej przez strony Traktatu. Traktat zakazuje również jakiegokolwiek ataku na instalacje jądrowe w strefie ustanowionej przez strony Traktatu. Ponadto wymaga utrzymania najwyższych standardów ochrony fizycznej materiałów jądrowych, urządzeń i sprzętu, które są wykorzystywane wyłącznie do celów pokojowych.

Traktat zobowiązuje wszystkie strony do zastosowania zabezpieczeń IAEA w stosunku do wszystkich urządzeń wykorzystywanych do pokojowych zastosowań energii jądrowej oraz ustanawia mechanizmy kontroli zgodności, w tym powołanie Afrykańskiej Komisji ds. energii jądrowej. Traktat ustanowił prawo każdej ze stron

do decydowania o możliwości lądowania na lotniskach samolotów i wpływania do portu okrętów, z zachowaniem prawa do odbywania rejsów po morzach i bez utraty prawa do przepłynięcia okrętu przez wody terytorialne gwarantowane przez prawo międzynarodowe.

Traktat zawiera dodatkowo trzy protokoły. Na mocy Protokołu I, Stany Zjednoczone, Francja, Wielka Brytania, Rosja i Chiny zobowiązywały się do nieużywania oraz niestosowania groźby użycia urządzenia jądrowego przeciwko wszystkim stronom Traktatu lub przeciwko jakiegokolwiek terytorium stron ujętych w Protokole III. Na mocy Protokołu II, Stany Zjednoczone, Francja, Wielka Brytania, Rosja i Chiny zobowiązywały się, że nie będą prowadziły badań, nie udzielały pomocy oraz nie będą zachęcały do testowania urządzeń do przeprowadzenia wybuchu jądrowego na jakimkolwiek miejscu afrykańskiej strefy bezatomowej. Protokół III został otwarty dla państw z terytoriów zależnych, leżących w strefie i zobowiązuje je do przestrzegania pewnych postanowień traktatu w odniesieniu do tych terytoriów.

Traktat z Semipałatyńska - strefa bezatomowa w Azji Centralnej

Idea utworzenia strefy bezatomowej w Azji Centralnej, sięga swymi korzeniami do roku 1992, kiedy to Mongolia zaproponowała utworzenie strefy wolnej od broni jądrowej, jako element nuklearnego rozbrojenia w regionie. Pierwsza formalna propozycja mająca na celu realizację tej propozycji, która miała obejmować byłe republiki azjatyckie Związku Radzieckiego (Kazachstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan) została przedstawiona w 1993 roku przez prezydenta Uzbekistanu Islama Karimowa na 48 sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Niestety uznano ją za niemożliwą do realizacji, a nawet wręcz utopijną.

Cztery lata później, 27 lutego 1997 roku, na spotkaniu prezydentów pięciu państw, które miały w przyszłości przystąpić do traktatu, przyjęto Deklarację z Alma-Aty, w której zadeklarowano dążenie do utworzenia strefy bezatomowej w Azji Centralnej.²⁴ Każdy z tych krajów w posiadał poradziecką infrastrukturę nuklearną i obecnie borykał się z problemami znacznego zniszczenia środowiska naturalnego, w związku z produkcją i testowaniem broni jądrowej na ich obszarze. Dodatkowo we wszystkich tych państwach istniały kopalnie rud uranu, niezbędnego do budowy ładunków nuklearnych. Przykładem jest Kazachstan, na terenie którego przeprowadzono setki prób jądrowych na poligonie w Semipałatyńsku.

Semipałatyński poligon doświadczalny był jednym z największych poligonów jądrowych świata. Pierwszej próby dokonano tu 29 sierpnia 1949 roku. W sumie przeprowadzono na nim 468 wybuchów jądrowych, których łączna moc była 2,5 tysiąca razy większa niż moc bomby atomowej zrzuconej na Hiroszimę. W latach 1949-1962 przeprowadzono tam 30 prób naziemnych, 88 prób w powietrzu (w tym

²⁴ U.N. General Assembly document A/52/112 (March 18, 1997). Annex "Almaty Declaration, adopted by the leaders of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan, of 28 February 1997"; also, see U.N. General Assembly document A/C.1/51/L.29 (October 29, 1996) submitted to the First Committee, Kyrgyzstan and Mongolia: draft resolution, Establishment of a nuclear-weapon-free zone in the Central Asian region.

pierwszej bomby termojądrowej w 1953 i pierwszej na świecie bomby wodorowej w 1955) oraz 6 wysoko w atmosferze i w kosmosie. Poza tym na poligonie przeprowadzono ponad 340 podziemnych prób w pionowych szybach i poziomych tunelach.

W 1989 roku międzynarodowy ruch antynuklearny „Newada-Semipalatyńsk”, który narodził się w Kazachstanie, zablokował przeprowadzenie na poligonie semipalatyńskim 11 z 18 zaplanowanych wybuchów. Ruch stał się jedną z pierwszych w ZSRR demokratycznych akcji protestu obywatelskiego i był symbolem walki ludzkości z próbami atomowymi na świecie. Przede wszystkim jednak umożliwił wyrażenie sprzeciwu wobec prób atomowych na poligonie semipalatyńskim.

W sierpniu 1989 roku Prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew podpisał dokument o zamknięciu poligonu jądrowego i podjął decyzję o dobrowolnej rezygnacji z czwartego co do wielkości potencjału atomowego świata.

8 września 2006 roku w Semipalatyńsku został podpisany Układ o strefie bezatomowej w Azji Środkowej, który wszedł w życie 21 marca 2009 roku. Dalece symbolicznym jest fakt podpisania tego historycznego dokumentu na terytorium Wschodniego Kazachstanu. Tym samym wojenny cykl atomowy regionu, zapoczątkowany pierwszymi próbami jądrowymi 29 sierpnia 1949 roku na semipalatyńskim poligonie nuklearnym, dobiegł końca.²⁵

Strony traktatu zobowiązały się, że nie będą produkować, nabywać składować i testować broni jądrowej na swoim terytorium. Nie będą również zezwalać na wykorzystanie ich terytoriów w powyższych celach. Jednak art. 4 daje prawo do zezwalania na tranzyt tego rodzaju środków przez terytoria państw – stron. Do traktatu dołączony jest protokół, którego stronami mogą stać się mocarstwa nuklearne, gwarantujący poszanowanie przez te ostatnie statusu strefy i nieużywanie przez nie broni jądrowej przeciwko państwom – stronom traktatu.

Od czasu wejścia Traktatu w życie (2009 rok) został on ratyfikowany przez pięć krajów Azji Środkowej (Kazachstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan).

Podsumowanie

Idea tworzenia stref bezatomowych w różnych regionach świata znajduje obecnie coraz więcej zwolenników. Państwa, które nie posiadają broni jądrowej nie tylko nie pragną jej posiadać na swoim terytorium, ale znacznie częściej dążą do usankcjonowania, w ramach międzynarodowych porozumień zawieranych pod egidą ONZ, zakazu stosowania oraz rozmieszczania na ich terenie przez inne państwa.

Obecnie istniejące strefy bezatomowe obejmują pięć regionów geograficznych – Antarktyka, Ameryka Łacińska i Karaiby, Afryka, Azja Środkowa, obszar Azji Południowo-Wschodniej, obszar południowego Pacyfiku (119 państw) oraz pojedynczy kraj (Mongolię), co stanowi około 80% powierzchni globu ziemskiego. Ponadto w przeszłości pojawiały się propozycje utworzenia stref wolnych od broni

²⁵ A. Wolkow: *Solidarność w Kazachstanie, Stosunki międzynarodowe*. <http://www.stosunki.pl/?q=node/967> z 10.11.2010 r.

jądrowej na Bliskim Wschodzie, na Półwyspie Koreańskim oraz na subkontynencie indyjskim. Niestety zbyt napięte stosunki pomiędzy państwami regionów, uniemożliwiły skuteczne zawarcie porozumienia prowadzącego do powstania tych stref. Świadczy to jednak o tym, iż społeczeństwa wielu krajów nie chcą broni jądrowej na własnym terenie, a społeczność międzynarodowa dąży do jej wyeliminowania na jak największym obszarze naszego globu.

Napawa to nadzieją, że zapowiedzi Baracka Obamy, który obejmując fotel prezydenta Stanów Zjednoczonych obiecał uwolnić świat od broni nuklearnej, w niedalekiej przyszłości staną się faktem. Istotne znaczenie dla tworzenia takiego świata będą miały niewątpliwie strefy bezatomowe.